

ZAMONAVIY DUNYODA FALSAFANING AHAMIYATI VA O'RNI

*Ergasheva Dildora**Denov tadbirkorlik va pedagogika instituti**Psixologiya ta'lim yo'nalishi talabasi***Annotatsiya**

Maqolada zamonaviy falsafaning, xususan unda faylasufning roli, insonlar, guruhlar, madaniyatlar va butun mamlakatlar o'rtasidagi muloqot borasida so'z yuritilgan va tahliliy fikrlar berilgan.

Kalit so'zlar: falsafiy ong, muloqot, renessans, falsafa, faylasuf, donolik, sivilizatsiya.

Bugungi falsafa XXI asr falsafasidir. Bizning asrimiz o'tgan asrda boshlangan hayotning barcha sohalarida jadal ilmiy-texnik taraqqiyot va inqilobiy yondashuvlarning davomi hisoblanadi. Insonning kosmosga birinchi parvozidan to hozirgi kungacha insoniyat doimiy intellektual, madaniy, ijtimoiy va texnologik rivojlanishda. Olimlar ko'plab tajribalar o'tkazdilar, inson hayotini osonlashtiradigan yangi texnologiyalarni ixtiro qildilar. Butun dunyodagi psixologlar va sotsiologlar insoniyatning o'sishi va rivojlanishining afzalliklari va kamchiliklarini texnik jihatdan ko'rib chiqadilar. Tashqi va ichki bozorda tovarlar va xizmatlarning mo'l-ko'l takliflari hududlarni kengaytirishga va yangi aloqalarni o'rnatishga yordam berdi va insoniyatga uning imkoniyatlarini rivojlantirish uchun yangi ufqlarni ochdi. Shu bilan birga, haddan tashqari iste'mol qilish, moddiy boyliklar va qulayliklarga talabning ortishi, ma'naviy rivojlanishga talabning pasayishi kabi salbiy tomonlar tobora ko'proq qayd etilmoqda.

Falsafani faqat Kant, Hegel va klassik nemis falsafa maktabining boshqa vakillari davrida dolzarb bo'lgan fan deb hisoblash mumkinmi yoki bugungi kunda ham dolzarb bo'lib qoladimi? Bunday masalani zamonaviy insonning dunyoqarashi nuqtai nazaridan ham, falsafa tushunchasining o'zi nuqtai nazaridan ham ko'rib chiqish kerak. Ushbu fan nomoddiy deb tasniflanadi va shuning uchun biz "mavzu" farovonligining roli va ahamiyati haqida gapirmayapmiz. Falsafa so'zi "donolikka muhabbat" deb tarjima qilinadi. Donolik-bu ma'lum bir hayotiy tajriba va sinovlardan o'tib, odam oladigan narsadir. Donolik hamma uchun mavjud bo'lgan universal qiymat sifatida talqin qilinmaydi, donolik faqat inson dastlab unga intilsa mumkin. Zamonaviylikning falsafiy jarayoniga nisbatan o'z o'ringizni aniqlash uchun falsafaning diskursiv makonining xususiyatlarini hisobga olish va o'z pozitsiyangizni, nuqtai nazingizni, fikringizni ifoda eta olish muhimdir⁵.

Rivojlanishning turli davrlarida insoniyat o'z turmush tarzini ham, ichki dunyosini ham bilish va takomillashtirishga intildi. Agar moddiy boyliklar hayotning asosi sifatida belgilangan bo'lsa, unda ma'naviy qadriyatlar axloqiy va axloqiy rivojlanish, axloq va falsafa muammosi edi. Falsafa tushunchasi dunyoqarash, donolik, hayotiy pozitsiya, fikrlash tarzi tushunchasi bilan bog'liq. Umumiy qabul qilingan ta'rifga ko'ra, falsafa ijtimoiy ong shakllaridan biri — tabiat, jamiyat va fikrlash rivojlanishining eng umumiy qonunlari haqidagi fan. Ko'p jihatdan falsafa inson borligining muammolari va masalalari, bu mavjudotning ma'nosi, ob'ektiv bo'lmagan hodisalar va hodisalarni tayinlash, tahlil qilish va baholash bilan shug'ullanadi. Bir davrdan ikkinchisiga ruhning mukammalligi, ong va tananing uyg'unligi namunasi hisoblangan falsafaning umumiy tushunchalari va postulatlarini o'tdi. Postmodernizm, postmarksizm, gender falsafasi, globalizm kabi falsafiy oqimlar rivojlanish tendentsiyalarini birlashtiradigan barcha xususiyatlarga ega. Agar klassik nemis va boshqa falsafalar ong, mavjudlik, ehtiyojlar, axloqiy tamoyillarning o'zaro bog'liqligini izlashga tayangan bo'lsa, unda zamonaviy falsafa zamonaviy dunyo tomonidan taqdim etilayotgan xizmatlarning haddan tashqari qulayligi va miqdori bilan "haddan tashqari ko'payib ketgan" muammolarni, yangi fikrlash bilan bog'liq muammolarni hal qilishga intiladi. ajdodlar tafakkuriga mutlaqo qarama-qarshi⁶. Bundan tashqari, falsafa muammosi, shuningdek, insonda iqtisodiyot, siyosat, jamiyatning sun'iy ravishda o'rnatilgan talablari tufayli yuzaga kelgan nomutanosiblik va kelishmovchilik bilan bog'liq. Oldingi falsafiy maktablar insonni uning yashash muhitida ko'rib chiqdilar, uni ruhiy evolyutsiya va degradatsiya xususiyatlariga ega bo'lgan shaxs sifatida qabul qildilar. Bugungi kunda postmodernizm ruhida ular faqat falsafalashning ko'plab janrlari, fikrlash uslublari, tekst tug'ilish usullari haqida gapirishadi. Falsafa endi atrofdagi dunyoni o'zgartirishning haqiqiy amaliyoti sifatida emas, balki faqat buyurtma berish va tanlashni talab qiladigan matnlar to'plami sifatida mavjud. Dunyo boshqacha bo'lib qoldi-bu ma'lumotni uzatishning barcha vositalari, butun sayyoradagi jamiyat hayotidagi tabiiy hodisalar va hodisalar, ularning o'zgarishi bir qator sabablarga ko'ra qaytarilmasdir. Shudgor va ketmondan biz kompyuter uskunalari, telefonlar, televizorlar va boshqa narsalarga o'tdik, ularning maqsadi etishmayotgan vaqtni tejashdir. Yo'qolgan vaqtni tejashni odamga o'zini o'zi o'ylash va nima bo'layotganini tushunishga bir soniya vaqt bermaydigan o'tkinchi hodisalar girdobi deb tushunish mumkin. Shunday qilib, XXI asr bizga keldi. Falsafiy fikrlashning zamonaviy texnologiyalari aniq "gipermatnli" xususiyatga ega, chunki ular bilimlarni tashkil etishning chiziqli bo'lmagan, rizomatik tuzilishini taklif qiladi. Vaqtning ajoyib tez o'tishi, aqldan ozgan g'alayonlar va innovatsiyalarning kosmik tezligi davri keldi. Bugungi kunda insoniyat ma'lumotlarning haddan tashqari ko'pligi va vaqt etishmasligidan aziyat chekmoqda. Imkoniyatlarning ko'pligi ko'plab odamlarning

yakkalanib qolishiga va sarosimaga tushishiga olib keldi, bu jiddiy psixologik va bizning asrimizning falsafiy muammosi. Yigirmanchi asr ikkita dahshatli Jahon urushi bilan ajralib turdi, ularning merosi bugun bizga nasib etdi. Urush davrida inson o'z fazilatlarini to'liq dunyoda namoyon etadi va yana insonning o'zi muammosi ustunlik qiladi. Agar ilgari falsafa inson borligi haqida gapirgan bo'lsa, bugungi kunda falsafa inson va texnologiya o'rtasidagi munosabatlar nuqtai nazaridan bahslashadi. Texnika odamga va odamga texnikaga qanday ta'sir qiladi? Asosiy masala bir-birining ustidan hukmronlik qilishdir. Qaysi ustunlik muhimroq? Bugungi kunda inson yaratuvchisi falsafasi inson qul falsafasiga aylanadi deb ayta olamizmi? O'z ijodining quli? Bu qisman to'g'ri, chunki atrofga nazar tashlasangiz, odamlarning ilmiy va texnologik taraqqiyotga bog'liqligini uning faoliyatining mutlaqo har bir sohasida kuzatish mumkin⁷.

Yigirma birinchi asrning falsafiy muammolari-bu ma'lumot berish uchun dunyoni chalkashtirib yuborgan va shu bilan birga har daqiqada ko'proq odamlarni o'z tarmoqlariga olib boradigan World Wide Web tarmoqlarida odam va uning shaxsini izlashdir. Shuni ham ta'kidlash kerakki, tovarlar va xizmatlarni ommaviy iste'mol qilish savolga javob berishda qiyinchiliklarga olib keldi: "nima uchun?" Biz hali ham o'tgan asrlar falsafasining ba'zi jihatlarini — din, o'zini o'zi anglash, ma'naviy izlanish masalalarini kuzatishimiz mumkin. Bugungi kunda ko'p odamlar uchun din tinchlik, xotirjamlik va ishonchlilik manbai bo'lib qolmoqda va u o'z ahamiyatini yo'qotmaydi, garchi tobora ko'proq skeptiklar va ateistlar tezis va teoremlarni qarama-qarshi tomondan isbotlaydigan tez rivojlanayotgan fan fonida paydo bo'lmoqda. Falsafa qiyin ahvolda, u ilgari izlagan narsasida — inson bilimdonining, inson izlovchining yashash joyida odamni topishga intiladi. Bilishning bugungi gipertrofiyalangan shakli ko'p jihatdan zararli, chunki ko'pincha uning ta'riflari xilma-xilligi sababli noto'g'ri talqin qilinadi. Ushbu xilma-xillik miya tomonidan to'liq o'zlashtirilmagan yoki juda aniq shaklga siqilgan mavjud ma'lumotlarning ko'pligi tufayli yuzaga keladi.

Yigirma birinchi asrning shaxsiyatiga qo'yiladigan talablar shunchalik yuqoriki, endi falsafa yana bir muammoni hal qilishi kerak — insonning asl tabiiy funksiyalarini (nasl berish, oila qurish, sog'liqni saqlash) va muvaffaqiyatli hayotning sun'iy tamoyillarini (ko'p soatlik ish, pul, martaba, iste'mol) qulay bajarishga bo'lgan tabiiy intilishining nomutanosibligi. Ushbu nomutanosiblik fonida odam o'z ko'rsatmalarini yo'qotadi-unga qo'yiladigan talablar shunchalik yuqoriki, ularga mos kelish juda qiyin bo'ladi. XIX asrda Rossiya va Evropa olimlari tomonidan yaratilgan falsafa an'analari buzilgan — inson va tabiat bir butun sifatida⁸.

Yigirma birinchi asrda bozor falsafasi vaqti-vaqti bilan inqirozga aylanib turadigan global iqtisodiy rivojlanish tufayli boshqa falsafalarda ustunlik qildi. Mashhur amerikalik distopik yozuvchi Rey Bredberi barcha orzular birjada dollar

tushishi bilan tugashi haqida gapirdi. Devalvatsiya, o'sish, denominatsiya, inqiroz tushunchalari odamni vaqti-vaqti bilan ishdan chiqaradi. Moliyaviy holatni nazorat qilishga e'tibor qaratgan holda, inson ma'naviy rivojlanish bir xil darajada muhimligini unutadi. Falsafa axborot urushi, blokadalar fonida insonning ruhiy tushkunligi bilan yuzma — yuz keladi, uning maqsadi manfaatlar, mafkuralar to'qnashuvi va jahon hamjamiyatiga zararli bo'lgan nuqtai nazarlarni yo'q qilishdir.

Shunday qilib, yigirma birinchi asrning ma'naviy va falsafiy muammolari, insoniyatning texnik, ilmiy va iqtisodiy jihatdan rivojlanishi fonida, asosan, jahon hamjamiyatining psixologik va ruhiy holati va umumiy kayfiyati, shaxsga bo'lgan haddan tashqari talablar, maqsadlarni tanlash va amalga oshirishning murakkabligi bilan bog'liq degan xulosaga kelishimiz mumkin. axborotning haddan tashqari yuklanishi, tovarlarning ortiqcha bo'lishi va iste'molchiga va moliyaviy resurslarning manbai sifatida shaxsga qaratilgan xizmatlar. Falsafa bugungi kunda inson ega bo'lgan huquq va erkinliklar doirasida amalga oshirilmoqda.

XXI asr falsafasi o'z oldiga qo'yishi kerak bo'lgan vazifalar insonning psixologik noqulayligi muammosini hal qilishni izlash, uni tabiiy ildizlarga qaytarishga urinish, shahar hayotining klassik uslubini fonga qo'yib, unda odam o'z maqsadidan yashiringan bo'lishi mumkin. Jamiyat shunday yashash sharoitlarini yaratishi kerakki, unda ma'naviy va moddiy muvozanat saqlanadi va barcha nomoddiy narsalar inson shaxsiyatining bir qismi sifatida qabul qilinadi, teng qiymatga ega bo'ladi, yigirma birinchi asrning falsafiy ta'limotlari bilan qo'llab-quvvatlanadi va rag'batlantiriladi.

Falsafada ko'rib chiqilgan mavzular bilan bir qatorda shunday bilim sohalari ham mavjudki, ular qolgan barcha bilim sohalariga kirib boradi, ular bilan uyg'unlashadi va ulami toldiradi. Masalan, tabiat, jamiyat, inson va uning tafakkurida yuz beruvchi harakat, rivojlanish va o'zgarishlar haqidagi falsafiy taiimot - dialektika ana shunday bilim sohalaridan biri hisoblanadi. Obyektiv sabablarga ko'ra falsafiy bilimning ayrim sohalari sezilarli darajada rivojlandi va vaqt o'tishi bilan mustaqil falsafiy fanlarga aylandi⁹. Bunday bilim sohalari qatoriga, masalan, insonning bilishni amalga oshirish shakllari, qonunlari va usullarini o'rganadigan fan - mantiqni; ma'naviyat va axloq haqidagi taiimot - etikani; go'zallik qonunlariga muvofiq ijodning mohiyati va shakllari haqidagi fan - estetikani kiritish mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Еникеев А. А. Гипертекст в пространстве современного социально-гуманитарного дискурса: проблема философского обоснования // Гипертекст как объект лингвистического исследования: Материалы Всероссийской научно-практической конференции с международным участием. — Самара: ПГСГА, 2010.

2. Еникеев А. А. Методология топологической аналитики в социально-гуманитарном дискурсе XX века (Исторический экскурс и постановка проблемы) // Культурная жизнь Юга России № 3(54), 2014
3. I.Karimov, M. Rustamova falsafa fani tarixi va nazariyasi (metodik qo‘llanma). T: 2007
4. Философия, вера, духовность: истоки, позиция и тенденции развития: монография / под общей ред. проф. О. И. Кирикова. — Книга 15. — Воронеж: ВГПУ, 2008.
5. Sh.O. Madayeva va boshqalar. “Falsafa”/ o‘quv qo‘llanma. “Mumtoz so‘z” 2019-yil.